

ДАСТГОҲЛИ АКАДЕМИК РАНГТАСВИР ВА ҚАЛАМТАСВИР ПОРТРЕТ КОМПОЗИЦИЯСИ

Р. Джалилова

ФарДУ тасвирий санъат кафедраси катта ўқитувчиси

АННОТАЦИЯ

Мазкур мақолада дастгоҳли академик рангтасвир ва композицияси таниқли рассом ижодкорлар ижоди ҳамда Ўзбекистонда тасвирий санъат рангтасвирида портретни босқичма-босқич тасвирланишида узлуксиз таълимни аҳамияти очиб берилган.

Калим сўзлар: санъат коллежи, касб-хунар коллежлари, педагогик олийгоҳлар, узлуксиз таълим.

АННОТАЦИЯ

В данной статье раскрывается работа известных живописцев и художников со станковой академической живописью и композицией, а также важность непрерывного обучения поэтапному изображению портретов в изобразительном искусстве Узбекистана.

Ключевые слова: художественный колледж, профессиональные колледжи, педагогические вузы, дополнительное образование.

ABSTRACT

This article reveals the work of famous painters and artists with academic easel painting and composition, as well as the importance of continuous training in the phased depiction of portraits in the fine arts of Uzbekistan.

Key words: art college, professional colleges, pedagogical universities, additional education.

КИРИШ

Ҳар қайси инсон Оллоҳ тало ато этган ноёб қобилият ва истеъдодини аввало ўзи учун, оиласининг, миллати ва халқининг, давлатининг фаровонлиги, бахт-саодати, манфаати учун тўлиқ бахшида этса, бундай жамият шу қадар кучли тараққиётга эришадики, унинг суръат ва самарасини ҳатто тасаввур қилиш ҳам осон эмас. Тасвирий санъат дастгоҳли академик рангтасвир ва қаламтасвир фанларида инсон қомати гавдаси характери, хаёти, олиб борган ишлари, қуллари, портрет композициясини яхши урганиш, мутоала қилиш, буюк

тасвирий санъат рассом педагоглар колдирган асарлар, ўқув қўлланмалари, албомлари, илмий фаоляти, тасвирлаган таникли асарларини ўрни каттадир. Таълим, таълим, таълим ва яна таълим, агар таълим бўлса билим булса, сифат ўзгаради-деди Президентимиз Ш Мирзиёев.

Шу юртда яшаётган ҳар бир инсоннинг тинч ва бахтли ҳаёт кечириши, унинг соғлиғи жойида бўлиши, яхши таълим олиши, оиласини тебратиши учун қандай шароит керак бўлса, ҳаммасини яратиб беришга ҳаракат қилаёلمиз ва бу йўлдан асло тўхтамаймиз", - деди Президентимиз Ш Мирзиёев.

Баркамол авлодни ижодкор педагогик сифатида ривожланишида буюк тасвирий санъат усталари ижодида академик қаламтасвирда портрет композициясини тасвирланишида алоҳида ўрни бор. Яъни касб-ҳунар коллежлари, санъат коллежлари ва олий ўқув юуртларида узлуксиз таълимни ҳар томонлама касбий баркамолликда академик ўрганиш талабани эстетик тарбиялашда алоҳида ўрни бор. Республикамиз узлуксиз таълим тизимида амалга оширилаётган ислохотларнинг муҳим жиҳатлари шундаги, бундан ташқари битта нарсани ҳисобга олишимиз кераки–тасвирий санъат ўқитишнинг замонавий технологиялари педагог тавсифномасида ўқитиш ўқитувчининг “технология-изланувчанлиги” ўзига хос янги талаб сифатида ўз ўрнини топган таълим-тарбия жараёнининг самарадорлигини, мақбуллигини, илмийлигини янги сифат даражасига кўтарилганлигини белгилаб беради: умумий ўрта ва касб-ҳунар таълими муассасаларининг тасвирий санъат машғулотларида замонавий педагогик технологияларни қўллашнинг турлари ва мазмуни билан таништириш;

Умумий ўрта, санъат, касб-ҳунар таълими коллежларида замонавий педагогик технологияларни қўллашнинг ўзига хос хусусиятлари билан таништиришдан иборатдир. Ҳозирги кунда миллий маданиятимизни ривожлантиришда тасвирий санъат жанрларидан буюк тасвирий санъат усталари ижодида портрет асарларисиз тасавур этиб булмайдди. Мустақиллик йилларида буюк аломалар ва симолар портретларини тасвирлашга алоҳида аҳамият берилмоқда. Тасвирий санъат технологияларида дастгоҳли академик рангтасвир ва композициясида акс эттириш умумий ўрта, касб-ҳунар таълими, коллежларида энг долзаб муаммоли вазифаларни ўз ичига олади. Дастгоҳли академик рангтасвир ва композицияси ҳозирги замон тасвирий санъатнинг энг кўп тарқалган туридан биридир. Дастгоҳли академик рангтасвир ва композиция санъати бўлажак тасвирий санъат тур ва жанр асарлари махсус ясалган рамка тортилган матолар устида ишланади. Бундай расмлар мольберт деб аталадигон алоҳида дастгоҳда ишланганлиги учун ҳам дастгоҳли расмлар дейилади.

Дастгоҳларга ўрнатиб ишланганлиги учун шундай деб номланади. Дастгоҳли академик рангтасвирда мой бўёқ билан ишлашдан олдин унинг хусусиятларини ва ишлатилиш йўллари билиш зарур. Мой бўёқлар билан ишлашни яхши ўрганган киши уларнинг имкониятини ва рангтасвир тилининг ўзига хос томонларини билиб олади, бу эса унга рангтасвир асарларини ҳар томонлама ва мукамал таҳлил қила олишга ёрдам беради. Дастгоҳли академик рангтасвир ва композицияси буюк тасвирий санъат усталари ижоди портрет жанрини мактаб, санъат-маданият касиб-хунар коллежлардан тасвирлиш методлари босқларда ўрганилади.

Ўзбекистонда дастгоҳли рангтасвир санъатнинг бу тури асосан, XIX асрда ривож топди. Ҳозирги замон рангтасвирида бўёқлар билан сурат ишлаш кенг миқёсда тарқалган. Чунки уларни ишлатиш бирмунча қулай: мойбўёқ унча суюқ бўлмагани учун акварел каби мўйқаламдан ва тасвир текислиги юзасидан оқиб кетмайди. Унинг аста-секин қуриш хусусияти эса матога қўйилган бўёқ бирикмаси анча узоқ вақт мобайнида ишлов бериш имкониятини яратади. Дастгоҳли академик рангтасвир ва композициясида инсон қиёфасини ўрганиш жараёнида талабаларга тарбиявий таъсир ўтказишнинг илмий назарий ва методологик асосларини таҳлил қилиб, унинг қонуниятлари, қоидалари ва усулларини амалиётга жорий этиш асосларини ўргатади. Бир вақтнинг ўзида таълим жараёнида ўзаро муносабатлар, касбий ҳолатлардаги инсонни таҳлил этиш, жамиятдаги ташқари тарбиявий тадбирларда ўқувчиларга тарбиянинг барча турлари бўйича тарбия бериш жараёнини самарали усул ва воситалар орқали амалга ошириш йўллари тасвир ёки рангтасвир асарларида илмий ва амалий изланишга, тасвидаги ҳолатларни кўзатишга ўрганади. Композиция тасвирий санъат тур ва жанрларини ғояга мовфиқ ижод этишга ўргатади.

МУХОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

XV асрда композицияси Европада ривожланланди. Дастгоҳли рангтасвир ва композиция фанининг вужудга келиши ва уни ривожланишига ҳисса қўшган мутаффакирлар: Европа рассомлари Джотто ва Мазаччо, Альберт Дюрер Леонардо да Винчи портрет санъати композицияларида илмий ва амалий тадқиқотлар олиб бордилар. Улар портрет жанрида таниқли асарларни тасвирладилар. Портрет - инсон образини тасвирий санъатда яратишда энг мураккаб жанр ҳисобланади. Маълумки ҳар бир даврнинг уста рассомлари бўлган. Улар портрет асарларида замондошларининг гўзал қиёфаси образларини яратиб, кейинги авлодларга мерос қилиб қолдирган.

Уйғониш даврининг буюк намоёндаси Леонардо да Винчининг «Автопортрет», «Джаконда» асари, Веласкеснинг «Папа Инокентий X» портрети,

шулар жумласидандир. Голландиялик рассом Рембрант каби кўпгина Европа рассомлари ҳам ажойиб портретларни яратиш ном қозонди. Бу портретлар маҳоратли ишланганлиги ва мафтункорлиги билан инсонни ўзига ром қилиб олади. Ўзбек тасвирий санъати миниатюрачи муссавирлар портрет санъатида таниқли асарлари билан алоҳида уринга эгадирлар. Рашид ад – Диннинг, К. Бехзод, Махмуд Музаҳҳиб, Муҳаммад Мурод ижодлари бутун дунёга машхур асарлар яратдилар.

XX асрнинг иккинчи ярмида дастгоҳли академик рангтасвир ва композицияси ўзбек портрет санъати юксалиб ривожланди. Портрет соҳасида Лутфулла Абдуллаев, Абдулҳақ Абдуллаев, Раҳим Аҳмедов, Малик Набиевлар самарали ижод қилдилар. Лутфулла Абдуллаевнинг «Мулла тўйчи Тошмухамедов», «Йўлдош Охунбобоев» портретлари реалистик анъаналарда моҳирона тасвирланган. Абдулҳақ Абдуллаев биринчи ўзбек портретчи рассомлардан бири бўлиб, портрет соҳасида салмоқли ижод қилди. У ўз замондошлари, зиёлиларни, олимларни адабиёт ва санъат намоёндаларини портрет галереясини яратиш катта мувафакқиятларга эришди. «Аброр Хидоятлов Отелло ролида», ёзувчи «Ойбек» портрети муаллифнинг шох асарларидан бўлиб, Отеллони ўйчан боқиши, гавда ҳаракати портретга романтик кўтаринкилик руҳини бахш этган. Унда юз ифодаси психологик ҳолати моҳирона тасвирланган. Ойбек портретида шоир сиймоси композиция жиҳатидан жуда чуқур ва мукамал очиб берилган. Рассом бу асарда инсон қиёфасини абадийлаштирибгина қолмай, балки ҳамма юксак инсоний фазилятлар эгаси, оташ қалб, хаяжон ва ташвишга тўла буюк ёзувчининг жонли портретини яратди.

Раҳим Аҳмедов портрет жанрида ҳаётга чуқурроқ ёндошди. Инсон ички кечинмаларини, хис-туйғуларини, орзуларини, инсоннинг гузал қалбини ўз асарида очиб беради. Унинг «Она ўйлари», «Сурхондарёлик аёл», «Дехқон» портрети ёрқин мисол бўла олади. Малик Набиев асосан портрет жанрида замондошлари билан бир қаторда тарихий алломалар образини ҳам яраташ устида кўп меҳнат қилади. У 1952 йили «Беруний» образини яратди. 1993 йили эса буюк саркарда «Амир Темур портрети»ни яратди. Портрет композициясини яратишда рассомларнинг ўзига хос услуби мавжуд. Улар адабий қўлёзма, этнографик хужжатлардан унумли фойдаланади.

Портрет мазмунига кўра қуйидаги турларга бўлинади: калла портрети, кўкрак қиёфали портрет (бюст), ярим гавда портрет, бутун гавда қиёфаси портрети, портрет картина, гуруҳли портрет, миниатюра портрети ва хоказо.

Портрет композициянинг тузилишида инсоннинг ташқи ва ички қиёфаси, унинг руҳияти, шунингдек қўли, ўтириш ҳолати, либослари, интерьердаги предметлар асосий восита сифатида муҳим роль ўйнайди. Ҳар бир рассом портрет яратишда ўз тажрибаси, усулига таянади. Бунга ҳар хил қўлланмаган ҳолатда, ранг ва техникада бажарилган портретлар далил бўла олади.

Таниқли ижодкорлар ҳаётдаги воқеаларни тасвирий санъат, бадиий образларда мато мойбўёқда жозибador қилиб кўрсатадилар. Рассомлар ўз ижодида нарса ва ҳодисаларнинг кишилар тафаккури ва ҳиссиётларига самарали таъсир кўрсатишга эришадилар. Рассом борлиқни шунчаки биладиган кишигина эмас, балки у аввало, бой тасаввур ва тафаккур қилиш қобилиятига эга бўлган ижодкордир. Дастгоҳли рангтасвир ва композицияларда тарихий ва замонавий йўналишлар, асар ғоялари санъатшунос каби таҳлил этилади. Рангтасвирда буюк тасвирий санъат усталарининг ҳаёти ва ижодий асарларидаги ғояларни тасвирлаш қонун қоидалари, усуллари, композицияда ўз аксини топиб, санъат ихлосманди, томошабин ёки истиснододли ёш талаба ўқувчилар онгида шакллантирилади. Шу билан бирга бундай асарлар кишилар руҳиятига таъсир кўрсатиб, уларнинг маънавий оламини, билими ва тажрибасини кенгайтиради.

Таълим жараёнида ўқувчи, талабаларда портрет, аёл қомати кўникмаларини шакллантиришда мактаб педагогик ва санъат коллежларида узвийликни инновацион таълим технологияларда босқичма-босқич тасвирлаш методикасини қўлланилиши дастгоҳли рангтасвир ва композиция ва бошқа мутахассис фанларида ҳам алоҳида аҳамиятга эгадир. Таниқли рассом Р.Ахмедов муносабатлар методи ҳақида шундай деган: «Ёруғлик ва ранг муносабати ҳамда тусларини аниқ курсата олиш рангтасвирнинг асосини ташкил қилади».

Олий таълим муассасаларида педагогик жараёнларни ташкил этишда талабаларда қўлланмаган ижодий қобилиятни ривожлантиришда 7та босқичма-босқич тасвирлаш методикасида ўрганилади.

1-босқич. Аёл портретини дастгоҳли рангтасвир композициясия рангтасвирда тасвирлаш босқичлари тузилишига қараб қоғоз варағи тик ёки ётик ҳолатда бўлиши аниқлаб қаламтасвирда тасвирлаш. Аёл портрети анатомик калла суягини таҳлил асосида, қўшимча чизиқлар ёрдамида геометрик шакллар тарзида белгиланади, ҳамда амалда қандай мақсадларда ишлатилиши таҳлил қилинади. Аёл портрети қисмга нисбатан қаламтасвирда ўлчаниб, аёл портрети ташқи кўринишида жойлашган умумий белгилари абстракт кўрсатилади.

Қаламтасвирда аниқ портрет аниқлаштириб чизилади. Аёл портрети нисбатларни натурага нисбатан таққослаб, характери солиштириб олинади.

2-босқич. Аёл портрети дастгоҳли рангтасвир композициясини рангтасвирда тасвирлашда матога (холсга) унинг жойланиши (композицияси) аниқланади. Нарсанинг асосий нисбатлари, унинг ўлчами, конструктив қурилиши перспектив қисқариш қоидаларига риоя қилинган ҳолда рангтасвирда оч сояларнинг умумий кўринишни натурага нисбатан таққослаб рангда тасвирланади.

3-босқич. Аёл портрети дастгоҳли рангтасвир композицияни тасвирлашда соя, ярим соя, ўзидаги соя, тушувчи соялар аниқ тасвирланади. Аёл портрети асосий қисми ва майда бўлақларининг ўзаро жойлашуви аниқлаш. Тасвирлашда қўлланилган ёрдамчи чизиклар ўчириб ташланади ва қўйилмадаги нарсалар билан рангтасвирдаги ўхшашлиги аниқланади.

4-босқич. Аёл портрети дастгоҳли рангтасвир композициясини тасвирлашда умумий кўринишни хона интерьеридаги ҳолат билан мослаштириб тасвирланади.

Рангдаги тўқ очлик кузатилиб, рангларни совуқ ва иссиқ тусланишига аҳамият бериб ишлаш инсон қоматини янада жонли чиқишида хизмати каттадир.

5-босқич. Аёл портрети дастгоҳли рангтасвир, композициясини шаклларнинг характери ва фактураси кўрсатилади ҳамда иш бутун бир яхлитликка келтирилган ҳолда тугалланади.

6- босқич. Аёл қомати портрети дастгоҳли рангтасвир композициясини бош портрет қисми нисбатан асосий ўринда майда бўлақлар характерли ўхшашлик натурага нисбатан кузатилиб тасвирланади. Рангдаги умумийлик инсонни яхлит кўринишига ёрдам беради.

7-босқич. Аёл портрети дастгоҳли рангтасвир композициясини тасвирлаш жараёни яхлит кўриниш, умумий кўринишни йўқотмасдан рангда тўғри тасвирлашдан иборатдир. Охирги босқичда оч тўқлик натурани кўриниши рангдаги асосий соя ёруғликларни умумлаштириб тугатилади.

Тасвирий санъат инсон портретини композицияси, каламтасвир, рангтасвирни таълим тарбия назаряси ва методикаси, замонавий “Қандай?» технологиясида таҳлил этиш.

ХУЛОСА

Ўзбекистон тасвирий санъати дастгоҳли рангтасвир санъати hozirgi кунда рассом педагог ижодкорлар ижодида кенг қўлланиладигон технологиядир.

Рассом ўзи тасвирлаган асарини замон талабига мос бўлиши кераклиги алоҳида тарихий ва ҳозирги кунда олиб борилаётган янги рангтасвир уста рассом педагоглари инсон қомати портрет асарини илмий таҳлил асосида ўрганилди. Европа рассомлари Лонардо да Винчининг, Веласкеснинг, Рембрант П.П Рубенс, Рашид ад – Диннинг, К. Бехзод, Махмуд Музаҳҳиб, Муҳаммад Мурод ижодлари бутун дунёга машхур асарлар яратдилар. Минниатура портрет рангтасвир усталари Рашид ад – Диннинг, К.Бехзод, Махмуд Музаҳҳиб, Муҳаммад Мурод ижодлари бутун дунёга машхур асарлар яратдилар.

XX аср Ўзбекистон тасвирий санъати дастгоҳли рангтасвир композицияси инсон қомати портретни мохирона тасвирлаган рассомлар Лутфулла Абдуллаев, Абдулхақ Абдуллаев, Рахим Ахмедов, Малик Набиевлар самарали ижод қилганлар. Назарий инсон қомати портрет рангтасвирини ҳозирги кунда асар таҳлили учун талабага тез тушунарли янги методлар методикаси, замонавий “Қандай?» технологияси асосида таҳлил этилди. Инсон қиёфасидаги рангларни салбий ва ижобий ҳолати ўрганилди. Методик босқичи ёритилди.

REFERENCES

1. Баркамол авлод орзуси “Шарқ” наширёт- матбаа концерни бош тхрирати Тошкент -19
2. Р.К.Джалилова. Композиция. Укув услубий кулланма Фарғона 2011
3. Рахим Ахмедов албоми Тошкент
4. Композиция Гофур Абдурахмонив. Укув кулланма Тошкент-2009.
5. Джалилова, Р. (2022). ТАСВИРИЙ САНЪАТ АСАРЛАРИ МИЛЛИЙ ИСТИҚЛОЛ ҒОЯСИНИНГ ТАРИХИЙ ВА ФАЛСАФИЙ АСОСЛАРИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(10-2), 243-250.
6. Жалилова, Р. (2022). МУСТАҚИЛЛИК ЙИЛЛАРИ ТАСВИРИЙ САНЪАТ ҚАЛАМТАСВИР, РАНГТАСВИР, КОМПОЗИЦИЯСИ ТАРАҚҚИЁТИ. *Science and innovation*, 1(С3), 239-244.
7. RQ, D. (2021). METHOD OF DRAWING THE COMPOSITION OF DIFFERENT STATES OF THE HUMAN BODY IN THE INTERIOR. *Thematics Journal of Arts and Culture*, 5(1).